

QULIYEVA GÜLNAR MÜKAFAT
AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
Sherq_qizi@inbox.ru

**XAQANI ŞEİRLƏRİNDƏ GECƏNİN TƏSVİRİNDƏ YARADILMLŞ RƏNG
ÇALARLARI**

XÜLASƏ

Ədəbiyyat bir aynaya bənzəyir ki, bir millətin fikir və düşüncəsini onda görmək olar və hər bir ədəbi əsərin yaradılmasında məhəbbət və hisslər təsirli rola malikdir. Həmçinin təbiətə baxış və təbiət hadisələri şairin hisslərinin bəyanı üçün mühüm yer tutur ki, rəng bu sahədə təxəyyül təsvirlərinin mühüm ünsürlərindən biri sayılır. Rəngin işlənmə üsulunu araşdırmaqla müxtəlif təxəyyül ünsürlərindən istifadədə şairin hünərini və imkanlarını görmək olar.

Xaqaninin təsvirlərində əsas yeri gecə və müxtəlif vaxtlarda səmanın vəziyyətlərinin tərənnümü tutur. Belə ki, onun tərənnümlərində parlaq günəş və günəşə hamilə olan rəmzli gecələr təsvir olunmuşdur.

Bu məqalədə Xaqani divanında gecə təsvirçiliyində rəng ünsürünün təsiri, şairin dil imkanlarından necə bəhrələnməsi və bir neçə ekspressiv təsviri araşdırılır.

Açar sözlər: rəng, gecə, qara, bənzətmə, şair

Gecə şair və arifin nəzərində ilham və məna qaynağıdır. Çox az şair tapılar ki, gecənin sirli sükutunun təsiri altında olmasın və öz yazdıqlarının bir hissəsini gecənin tərənnümünə həsr etməsin.

Bu yazıda Xaqaninin şairlik qüdrətini anlamaq üçün əvvəl şeirdə təsvirin əhəmiyyəti araşdırılmışdır ki, oxucular üçün mühakimə və müqayisə asan olsun. Xaqaninin təsvirləri tam şəkildə təbiətdən təqlid olmadığı üçün şeir təsvirlərindən bəzisi ekspression baxımından, həmçinin bir-birinə zidd rənglərin istifadəsinin necəliyini araşdırılmışdır. Eyni zamanda şairin yenilikçi zəhnini, rənglərdən istifadəsinin necəliyini göstərmək üçün aşağıdakı mövzular araşdırılmışdır:

- dərilərinin rənginə görə gecənin heyvanlara oxşadılması
- gecənin xoş ətirli maddələrə oxşadılması
- gecənin zülfə, xala bənzədilməsi
- gecənin ağaclara bənzədilməsi
- gecənin örtüklərə bənzədilməsi
- gecənin qaradərili qullara bənzədilməsi

Şeirdə təsvir

«Tamaşasına məşğul olduğumuz dünya iki ünsürdən yaranmışdır: surət (form) və rəng (color). Bu iki ünsürdən biri digərini tamamlayır. Bizim ətrafımızda olan əşyalar əvvəl forma baxımından, sonra rəng örtüyü baxımından diqqətimizi cəlb edir».
(10/410)

Şairlər də bu iki ünsürə əsasən və öz hisslərindən təsirlənərək təsvirçiliklə məşğul olurlar. Amma onların tərənnümlərinin bəzisi həqiqətən gerçəkliyin obyektiv təsviri və sözlərlə rəssamlıq növüdür. Onlar gördükləri hər bir şeyi açırlar. Halbuki, ədəbiyyat sahəsində daha çox əhəmiyyəti gerçəklikdə forma dəyişikliyinə yaradılması təşkil edir. Viktor Sakolovski «art as device» məqaləsində yazır: «Hünərin əsas vəzifəsi gerçəklikdə dəyişiklik yaratmaqdır ki, bu barədə onun işlətdiyi termin rus dilində «yadlaşdırmaq» kimi tərcümə olunmuşdur. O yazır: «Ədəbi dilin məqsədi budur ki, bizim idrak və hissiyyat adətimizi yad və qeyri-adi formalardan istifadə ilə dəyişsin və bu üzdən formanı qabarıq və aşkar etsin. (5/158) Buna əsasən, hissiyyat təsvirçilikdə əsas sütün rolunu oynayır. Bu səbəbdən Riçardz deyir: «Təsviri təsirli edən amil daha çox onun zehni gerçəklik adlanan xislətidir ki, qəribə şəkildə izahdan çox hisslə əlaqələnmişdir». (11/209)

«Təsvir amilini vurğulayanların fikrincə şeir oxucu və eşidənin gözü qarşısında canlanmalıdır». (11/320) Ezrapand bildirmişdir ki, şeirin mühüm və son hədəflərindən biri görünəni təsvir etməkdən ibarətdir». (8/145)

Qeyd olunmuş məsələ və nəzəriyyələrin toplusu göstərir ki, təsvirin şeirdə çox əhəmiyyəti vardır və bacarıqlı şair o kəsdir ki, mənaları dəyərli təsvir qəliblərində təqdim etsin.

Xaqani Şirvanin kəlamının qüdrət və cazibədarlığı və yaradıcı zehni onu digər şairlərlə müqayisədə fərqləndirmişdir və onun hikmət, astronomiya, nücum elmi kimi müxtəlif elmləri bilməsi kimsəyə gizli deyil. Xaqaninin biliyindən qaynaqlanan terminlərin istifadəsi onun «gec tanınan» şair adlandırılmasına səbəb olmuşdur. Çünki onun şeirləri ilə ünsiyyət asanlıqla baş vermir. Amma şeirlərinin gözəlliyinin dərkindən sonra ondan ayrılmaq çətin olur. Əlbəttə, onun tərənnümlərinin əsas istiqamətini sübh təşkil edir. Buna görə onu «Sübh» şairi də adlandırmışlar. Onun şeirlərində səhərin gözəl təsvirlərindən əlavə gecə, mey, ay, günəş, baharın, xəzanın təsviri də görünür.

Bu məqalədə araşdırılan məsələ iki istiqamət üzərində köklənmişdir: gecə təsvirlərində rəng ünsürünün təsiri, ekspression baxımından bu təsvirlərə baxış, mövzunun bəyanında rəngin rolu və ikincisi gecə sözü ilə təşbih və ifadələr və qaranlıq baxımından gecəyə oxşadılan hallar.

Ekspression məktəbi baxımından Xaqaninin şeiri

Rəngdən istifadə üsulunun əhəmiyyət daşıdığı rəssamlıq məktəblərindən biri ekspression məktəbidir. Bu məktəbdə «ruhi və daxili təcrübələrin təqdimi forma və rəng yolu ilə təqdim olunur və mənalı gerçəklikləri əşyaların təbii formasını göstərmədən təsvirlər yaratmaqla izhar etmək olar». (1/12) Xaqaninin şeir təsvirlərinin çoxu ekspression halına malikdir və təkcə təbiətdən təqlid deyil. O, xəyal ünsürünü başqa cür görmək üçün vasitə saymışdır.

Xaqaninin gecə təsvirləri təkcə gecənin özü ilə məhdudlaşmır, onun gecələrində bir növ günəş də iştirak edir. Başqa sözlə, onun gecələrində məhz qara rəng çox az işlənmişdir. Onun rəssamlıq pərdəsi gecənin müxtəlif halətlərinin bəyanı üçün müxtəlif rənglərə düşür. Onun təfəkküründə günəş bir növ doğumdur və Xaqaninin

gecə təsvirlərində dahiliyini göstərən digər məqamlarından biri də müxtəlif təsvirlərlə bir mövzunu bəyan etmə bacarığıdır. Xaqaninin iti təxəyyülü gah gecəni kərkəs kimi təsəvvür edir ki, qarğa kimi boğazından odlu toxum çıxarır. Onun baxışında gecə həmişə günəşə hamilədir:

کرس شب غراب وار از حلق
بیضة آتشین بر اندازد (14/122)

Gecənin kərkəsi bir qarğa kimi hülqündən

Səpdi ətrafına atəşli toxumlar yenə də.

Günəş bu beytdə odlu toxum kimi gecə qarğasının boğazından düşür və yeni həyat qazanır. Başqa bir beytdə həmin məzmunla şair gecəni ana bətni kimi təsəvvür edir və günəşi – yəni «qanlı balanı» gecə bətninin yarılməsi ilə şərqlə tərəf aparır:

بر شکافد صبا مشیمه شب

طفل خونین به خاور اندازد (16/122)

Yardı zülmət gecənin bətnini bir badi-səba

Qanlı bir körpəni ol eylədi aşkar yenə də.

Digər bir beytdə günəşin doğması zamanı gecənin çöhrəsinin sarılığının səbəbini gecənin hamiləliyində görür:

شب را نهند حامله دار خاور چراست زرد
کابستنی دلیل کند روی اصفرش را

Gecəni hamilə qoyduqda üfüqlər saralır

Üfüqün sarısı bil, hamiləlikdən yaranır.

Bilirik ki, rəng kompozisiyasının rolu bir neçə rəngi müəyyən halət və mənanı bəyan etmək yolu ilə bir-birinin yanında yerləşdirmək mənasındadır. Bu rənglərin seçimi, onların nisbi mövqeyi, kompozisiyada onların məkan və cəhətləri, həmçinin ümumi layihə ölçü, genişlik, uyğunluq, zidiyyət rəng məfhumunun bəyanında qəti və təyin edici amillərdir. (1/98)

Eyni məzmunu malik olan bu üç beyti araşdırmaqla qırmızı rəngin qara, həmçinin sarının qara ilə təzadı görünür. Bilirik ki, qara fonunda qırmızı rəng qərribə parlaqlığa malik olur. Gecədə atəşin parlaq şölələri xüsusi cəlvəyə malikdir ki, gündüz vaxtı o parıltı və gözəllikdən məhrum olur. Sarı rəngin də qara fonda parıltısı artır. Buna görə də rəng seçimi məqsədəuyğun olmalıdır. Üç söz «qanlı uşaq», «odlu yumurta», «sarı çöhrə»nin hamısı günəşin sarı və qırmızı rənginin bəyanı üçün münasibdir.

Xaqani öz təsvirlərində gah müstəqim şəkildə əsas rənglərdən istifadə edir, sonra yerbəyer etmə niyyətində olur və dilin imkanlarından ikincidərəcəli rənglərin yaradılması üçün daha çox istifadə edir. Təşbih və istiarə onun şairanə təsvirlərində əsas paya malikdir. O öz təxəyyül qüvvəsinin keçidindən rəngləri cəlvələndirmək üçün quş və heyvanların adlarını çəkir, həyat nişanəsi olan xüsusi hərəkət təşbih və istiarəsini öz rəssamlıq pərdəsinə əlavə edir. Həqiqətdə «təşbih və istiarələr dil rəssamlığının növüdür və onlara tamaşa onların lal danışığından daha mühümdür». (5/318)

Dərilərinin rənginə görə gecənin heyvanlara oxşadılması

1) Qarğa

شاهباز سپید روزی از آنک
شویی از زاغ شب سیاهی قار

Gündüzün qartalı ağdır, qaranı üstələdi
Gecənin qarğasının qarəliyin məhv elədi.

Şair gecənin qaranlığını dərinləşdirmək və onu vurğulamaq üçün gündüzü qartal kimi ağ nəzərdə tutmuşdur ki, qırı gecə qarğasının bədənindən yuyur. «Qarğa», «gecə» və «qırı» sözü gecənin vüsəti və onun mütləq qaranlığını göstərir. Ən güclü rəng təzadı yaradaraq gündüz vasitəsilə gecənin bədənindən qaralığın yuyulması qaralıq və parılığının daimi döyüşünün göstəricisidir.

2) Kərkəs

کرکس شب غراب وار از حلق
بیضة آتشین براندازد

Gecənin kərkəsi bir qarğa kimi hülqündən
Səpdi ətrafına atəşli toxumlar yenə də.

Gecə kərkəs kimi təsəvvür olunmuşdur ki, günəş ondan doğmuşdur. Bu beytdə də şair qaralığa təkid etmək və onun vüsətini göstərmək üçün hər üçü qara rəngdə olan kərkəs, gecə və qarğa kəlmələrindən istifadə etmişdir.

3) Sincab

بگشاده شود ز پشت این کوز
سنجاب شب و حواصل روز

Qoy açılınsın bu qozbelin belindən
Gecənin sincabı, gündüzün məhsulu
Bu beytdə gecə qaralığına görə tünd rəngli sincaba oxşadılmışdır.

4) At

At iki şəbdiz və ədhəm xüsusiyyətinə görə diqqət mərkəzində olmuşdur. Şəbdiz, yəni qara rəngdə və ərəb sözü olan ədhəm də qara at mənasındadır.

شبدیز و نقره خنگ فلک را به مرگ
پی بر کشید و دم ببرید ار وفا گرید

Gecənin şəbdizi fələyi sürüklər ölümə
Nəfəs almayın, əgər sizdə var vəfa yenə də.

Xaqani Şirvanşahın iki övladı Əziddövlə Fəriborz və bacısı Elçiçək xatunun mərsiyəsində öz kədərini bəyan etmək üçün deyir: Qara və gümüşü rəngli at əzizlərin ölümünə görə səmanın rəngini aşağı çəkdi və öldürdü.

ادهم شب گریخت ساقی کو
تا کمند معنبر براندازد

Saqi hamı ki, qaçdı gecənin ədhəmi
Salsın boynuna ənbərli kəməndini.

Gecə qara atı qaçdı, bəs saqi hardadır ki, ənbər kəməndlə onu əsir etsin.

5) Ala-bula inək

کعبه روغن خانه ای دان و روز و شب گاو خراس

گاو پیسه گرد روغن خانه گردان آمده

Kəbəni yağ yeri bil, gecəni-gündüzü xəras inəyi
Yağ evinin ətrafına fırlanandır xallı inəyi.

Ala-bula inək ağ-qara nişanələri olan inəkdir, xəras inəyi isə fırlanmaqla dəyirman daşını hərəkətə gətirir.

Xaqani ruzigarı gecə və gündüzə görə ala-bula və xəras inəyə bənzətmişdir ki, daim fırlanmaqdadır.

6) Ala-bula it

Əbləq ikirəng ağ rənglə və başqa rəngin olması deməkdir. Bu beytdə əbləqdən məqsəd gecə ilə gündüzdür. (2/57)

سگ ابلق روز و شب جان گزاییست
از این ابلق جان گزای می گریزم

Gecə-gündüzün ala-bula iti canalandır həm
Qaçırıq biz bu canalan ala-bula əbləqdən.

Xaqani gecə və gündüzü qara və ağ rəng səbəbindən əbləq itə bənzətmişdir.

7) Qunduz

قندز شب پوش او هست شب فتنه زای
صبح قیامت شده است از شب او آشکار

Gecə qunduzu odur, gecəsi də fitnəkar
Sübhü Qiyamət olmuşdur, gecəsindən aşkar.

Qunduz tülküyə oxşayan heyvandır ki, onun dərisindən sultanlar papaq və xalat düzəldirlər. Gecə qunduzundan məqsəd gecənin qaralığıdır. (2/1203)

Bu beytdə gecə qunduzla bənzədilmişdir ki, başında qara papağı var və fitnəyə hamilədir.

8) Qarasunqur

آسنقریست روز و قراسنقریست شب
بر هر دو نام بنده و مولا برافکند

Aysunqur gündüzdür, qarasunqur gecə
Hər ikisinə verilmiş ad –ağa və bəndə.

Bu beytdə gecə qaralıq səbəbindən qarasunqura (qara şahinə) bənzədilmişdir.

9) Qüvvətli dəvə

Bu dəvənin iki hörgücü vardır. Bu beytdə gecə qüvvətli dəvəyə bənzədilmişdir ki, Xaqaninin ağır qəm yükünü daşıya bilsin.

بار محنت به دو بُختی شب و روز کشیم
بُختیان را جرس از آه سحر بر بندیم

Gecə-gündüz hörgücüylə çəkirik bari-möhnəti
Hörgüce bağlayırıq ahi-səhərdən biz zəngi.

Xaqaninin zövq və istedadının digər bariz nümunəsi onun müşk, ənbər, ud, xına, qaliyə kimi bəzək maddələrindən istifadə etməsidir ki, xoş ətir və qara rəngə

malikdirlər. Gecənin bu maddələrlə təsviri ətirli və tünd rəngli olamısın daha da ürəyə yatımlıdır.

Gecənin xoş ətirli maddələrə oxşadılması

1) Müşk

برخاک او زمشک شب و دهن آفتاب
دست زمانه غالیه سای اندر آمده

Onun torpağına gecə müşkü, günəşin dəhənindən
Qaliyəni ovmaq gəlir zəmanənin əlindən.
Şair gecəni müşkə bənzətmişdir ki, ölkə böyüklərini əldən verməyin müsibəti
səbəbindən qaliyə kimi torpaqda ovulmuşdur.

سوخت شب مشک رنگ ز آتش خورشید و برد
نکھت باد سحر قیمت عود را یافت

Müsk rəngli gecə günəşin nuru ilə yandı
Bax öz qiymətini necə səhər ud qazandı.
Gecənin atəşi müsk rəngli gecəni yandırdı və səhərin xoş ətri udun dəyər və
qiymətini qazandı.

2) Qaliyə

صبح و شام آمده گلگونه و فش و غالیه فام
رو که مردان نه بدین رنگ زنان وا بینند

Gündüz gülgündür, gecə qaliyə
Kişiləri salmışdır, qadınlar halə
«Qaliyə müşk-ənbərdən düzəldilmiş xoş ətirli maddədir. Qara rəngli olduğuna
görə onunla saç boyayırlar». (3/1108)
Şair bu beytdə gündüzü rəngarənglikdə qadınların bəzək vasitələrindən olan
kirşana, gecəni isə qaralıqda qaliyə kimi təsəvvür etmişdir.

3) Ud

گردون به شکل معجر عیدی به بزم شاه
صبح آتش ملمع و شب عود اذفرش

Dünya şahın bəzmində bayram çadrası kimi
Gündüz çapar atəş, gecə ud səpəndir.
Asıman qaralıqda təriflənmiş ocağa bənzədilmişdir və gecə ud kimi xalidir ki,
odun üstündə yandırılır.
«Ulduzlar ud kimi qara olan gecəni atəşə atıb yavaş-yavaş yandırırılar və buna
görədir ki, səhər çağı əsən səba yeli xoş ətir saçır». (9/95)

4) Ənbər

صبح تا آستین برافشاندست
دامن عنبر تر افشاندست.
مگر آن عقد عنبرینه شب
برگشادست دست و عنبر افشاندست

Sübh qolunun qatını açmışdır
Ətəyindən ənbər saçmışdır.

Məgər gecənin ənbərli əqdi

Əlini açmış, ənbərini saçmışdır.

Səhərin rəqsi və ayaqlarını yerə döyməsi ilə ənbərin xoş ətri hiss olunur. Sanki gecənin ənbərdən olan boyunbağısı da qırılmış və ondan sübhün ətəyinə tökülmüşdür.

5) Basma

دوش بر گردون رنگی دگر آمیخته اند
شب و انجم چو دُخان با شرر آمیخته اند
ماه نو ابروی زال و شب رنگ خضاب
خوش خضاب از پی ابروی زر آمیخته اند

Dün fələyə başqa bir rəng qatmışlar

Gecə ulduzların yanğısından tündləşmişdir.

Yeni ay Zalın qaşu kimi, gecə basma rəngli

Basmanın rəngi qızılı rənglə qarışmışdır.

Birinci beytdə səmanın gecə vaxtı tündlüyünün səbəbini ulduzların yanması və ondan tüstünün qalxması kimi təsəvvür olunmuşdur və ikinci beytdə də gecə tünd rəngdə təsvir olunmuşdur ki, onunla qızıl dirhəm kimi sarı olan ayın qaşını rəngləyirlər.

Gecənin zülf və xala bənzədilməsi

Xaqani şeirində gecənin rəngi üçün bədən təsvirindən də istifadə olunur. Şair şairənə təsvirlərlə məşuqunun bədənini gözəlliyinə məşğul olur və bu təsvirçilikdə rəng ünsürü mühüm yer tutur. Bu məqalədə gecə üçün qara sözündən istifadə olunduğu üçün şair gecənin qaralığını çatdırmaq üçün hörük və xaldan istifadə etmişdir:

صبح چون زلف شب بر اندازد
مرغ صبح از طرب سر اندازد

Sübh gecənin zülflərini kənar eylər

Sübh quşu şadlıqdan başını əyər.

Şair gecənin qaranlığını zülf kimi bilmişdir ki, sübh gəlişi ilə onu kənara çəkir.

شب چو جعد زنگیان کوته شده
وز عذار آسمان برخاسته

Gecə zəncilərin saç tək qısalmış

Asımının çöhrəsindən qalxmışdır.

Bu beytdə gecə zənci qadınlarının qısa saçına bənzədilmişdir.

پیش چنین مجلس مرغان جمع آمدند
شب چو شده چون شکل موی مه چون کمانچه ، رباب

Quşlar elə bir məclisə toplaşmışlar ki,

Gecə kamança, rübab kimi saç şəklindədir.

Gecə tünd rənglilikdə saçə bənzədilmişdir: «Belə bir məclisdə quşların hamısı iştirak edirlər. Gecə saç rəngində və ay rübab, hilali rəngindədir». (9/203)

مه با جمال روی تو مسکین شده در کوی تو
شب با خیال موی تو مشکین حجاب انداخته

Ay gözəl çöhrəsi ilə sənin kuyində miskin olmuş

Gecə saçının xəyalı ilə qara hicaba bürünmüşdür.

Gecə təkəbbürlü gözəl kimidir ki, üzünə qara pərdə atmışdır. Amma utanan gözəlin üzünü müşahidə etməklə pərdəni üzündən çəkir.

شب گیسوان گشاد چو جادو زنی به شکل
بسته زبان ز دود گلوگاه مجمرش

Gecə cadugərlər tək açdı hörüklərin

Bacasının tüstüsündən tutuldu dili.

Gecə cadugər kimi öz hörüklərini açmış və bu hörüklər gecənin qaralığını bütün yerlərə səpmişdir. Halbuki, onun manqalının dudkeşi tüstüdən tutulmuşdur və ondan bir şölə çıxır.

ماه نو چون حلقة ابریشم و شب موی چنگ
موی و ابریشم بهم چون عود و شکر ساختند

Təzə ay ipək halqası tək, gecə çəng simi

Udla şəkər kimi saçla ipəyi.

Keçmişdə çəngin simlərini atın quyruğundan etdiklərindən şair bu beytdə gecəni qaralıq xətinə çəngin siminə bənzətmişdir.

Gecənin qara rəngdə olan ağaclara oxşadılması

1) Abnus

این آبنوس و عاج شب و روز، روز، روز شب
چون عاج و آبنوس شکافد دل کرام

«Abnus Hindistanda bitən qara rəngli bərk ağacdır». (2/301)

Bu beytdə gecə qaralıqda abnusa bənzədilmişdir. Abnus ağacı möhkəmlik baxımından gecəyə bir növ möhkəmlik və əzəmət bəxş edir:

2) Sac

حضرت اوست جهانی که شب و روز جهان
ساج وسیم است کز آن روضه عزا بینند

Şair gecəni qaralığına görə tünd rəngli ağac olan saca bənzətmişdir və gündüzü ağılığına görə sikkəyə bənzətmişdir.

Gecənin parça və örtüklərə bənzədilməsi

1) Bayraq

پرچم ز شب پرداخته، مه طاس پرچم ساخته
بیرق ز صبح افراخته روزش سپهدار آمده

Bu beytdə şair ruhlandırmaq xasiyyətinə görə bayramı padşahlıq kimi təsəvvür etmişdir ki, gecəni öz qara bayrağı və ayı bayrağın zəngülesi, səhəri bayraq və günü qoşun başçısı kimi təsvir etmişdir.

2) Qara çətir

حق هم ز پی تو ساخت الحق
شب چتر سیاه و روز بیرق

Haqq sənsizdən əl-həqq düzəltmiş

Qara çətirli gecəsi, bayrağı günün.

Xaqani gecəni qara çətirə və gündüzü bayrağa bənzətmişdir.

3) Pərdə

هرچه در پرده‌شب راز دل عشاق است
کان نفس را به قیامت نه همانا

Aşıqın qəlbinin sirri gecə pərdəsi olduqca

Həmin nəqşi də qoy Qiyamətdə eləcə.

Şair gecəni bir pərdəyə bənzətmişdir ki, aşıqın ürəyinin sirrini qiyamətə qədər özündə saxlayır. Pərdənin qaralığı örtük olmaqda tamamilə aşıqın ürək sirri ilə tam şəkildə uyğun gəlir.

4) Qara bayraq

ای بت علم سیاه ز شب صبح ربود
برخیز و می صبحی اندر ده زود

Ey gözəl, sübh qara bayrağı gecədən qaçırdı

Qalx və səhər meyini tez ver.

Bu beytdə gecə qara bayraq kimidir ki, sübhün vasitəsilə qaçırılır.

5) Qara bafta

کارگاه دو رنگ عالم راست
شب سیاه باف و روز زر دوزی

Şairin baxışında aləm böyük parça toxuma fabriki kimi iki rəngdədir ki, qara parça gecə və zərli parça gündüzdür.

6) Palaz

میلی بساز از آه و بزنی بر پلاس شب
درکش به چشم روز به فرمان صبحگاه

Birinci beytdə sübh gəlin paltarı kimi və gecə qara müsibət paltarı kimi təsəvvür olunmuşdur və ikinci beytdə də şair deyir: Ahdan bir mil düzəlt və onu gecənin palazına batır və səhər çağının gözünə sürmə çək.

7) Gecə paltarı

آری سپاه صبح درید لباس شب
لیک آفتاب سلطه دار جهان شده

Sübh qara qoşun kimi təsəvvür olunmuşdur ki, gecə paltarını yırtır.

8) Gecə arxalığı

گردون که قبای شب زره زد

بر رشتةجان من گره زد

Asıman gecədən zireh kimi arxalıq düzəltmişdir və şairin canın sapını düyünləmişdir.

9) Gecənin yanmışısı

هست از حجر و شجر دو آتش
زاین دیده و زآن رخان برافروز
در سوخته‌شب از دو آتش
یک شعله زن و جهان برافروز

Şair belə tərənnüm edir: «Çaxmaq daşı, taxta və gecə yanmışısı ilə atəş yarat və cahanı onunla işıqlandır. Gecə burada parçaya bənzədilmişdir ki, atəşi işıqlandırmaq üçün istifadə olunur.

10) Abbasi xəlifəsinin qara paltarını

لباس سیاه خلیفه عباسی
برهاندت آب و خاک یثرب
ز آب سیاه و بحر مغرب
عباسی شب قلم کند دست
نکند علم سپید تو پست

Gecə qaralıda Abbasilərin qara paltarına bənzədilmişdir.

Gecənin zənci qullarına bənzədilməsi

1) Ənbər (qara qul)

Gecə Həbəş ölkəsindən qara qula bənzədilmişdir

روز و شب را که به اصل از حبش و روم آرند
پیش خاتون عرب جوهر و لالا بینند

2) Hindu:

پاسبان بر بام دارد شاه و پنهان شاه چرخ
زیر بام از هندوی شب پاسبان انگیخته

Bu beytdə gecənin qaralığı fələk şahının gözətçisidir ki, öz qəsrinin damında gözətçilik etmək əvəzinə fələyin damı altına gizlənmişdir.

3) Zənci

جانت از شب و روز در غریو است
ترساندت به دیو و زنگی

Şair deyir: Sənin canın gecə-gündüzdən fəryad çəkir. Həmişə səni ağ div və zənci ilə qorxudur. İkinci beytdə də şah gecə qaranlığının mürəkkəbidir.

خسرو چین از افق آینه‌چین نمود
ز آینه‌چرخ رفت زنگ شه زنگبار

4) Ərəb

شب عربی وار بود بسته نقاب بنفش
از چه سبب چون عرب نیزه کشید آفتاب

Gecə bir ərəbə bənzədilmişdir ki, bənövşəyi rəngli tünd niqabı çöhrəsinə salmışdır. Ərəbin qaralığı və bənövşəyi rəngli niqab gecənin qaralığına təkiddir.

Xaqaninin gecənin bəyanı üçün istifadə etdiyi təbir və təşbihlərdən aşağıdakıları göstərmək olar: Gecənin zəif nurlu çırağa bənzədilməsi, gecə kəcavəsi», «Gecə Hindistanı», «Gecə kölgəsi», «Gecənin quyuya Bənzədilməsi», «Gecənin ayaqqabı boyasına bənzədilməsi», «Gecənin torpağa bənzədilməsi» və s.

Əldə olunmuş nəticələr:

Şair gecənin qaranlığını dərinləşdirmək üçün rəng və tamamlayıcı sözlərdən istifadə etmişdir.

Müxtəlif təsvirləri verməkdə şairin qüdrəti rənglərə əsaslanan təsvirlərin verilməsindədir.

Ətirli və qara rəngli maddələrdən istifadə onun gecələrini daha gözəlləşdirmişdir.

Onun təsvirlərində mütləq qaranlıq az nəzərə çarpır və onun gecələri müxtəlif və rəngarəngdir.

Gecənin heyvanlarla canlandırılması onun təsvirlərinə xüsusi hərəkət bəxş etmişdir.

Xaqani öz incə zehni ilə səmanın dəyişikliklərinə dərin nəzər salmış, gecənin müxtəlif saat və dəqiqələrini təsvir etmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

- 1) İbtin, یوهان. (1382/2001). عناصر رنگ، ترجمه بهروز ژاله دوست. تهران: انتشارات عفاف.
- 2) سجادی، ضیاء الدین. (1382). فرهنگ لغات و تعبيرات ديوان خاقانی شروانی، جلد 1. تهران: انتشارات زوار
- 3) سجادی، ضیاء الدین. (1382). فرهنگ لغات و تعبيرات ديوان خاقانی شروانی، جلد 2. تهران: انتشارات زوار
- 4) سجادی، ضیاء الدین. (1385). ديوان خاقانی شروانی. تهران: انتشارات زوار
- 5) شمیسا، سیروس. (1383). نقد ادبی. تهران: فردوس
- 6) فرشیید ورد، خسرو. (1382). در باره ادبیات و نقد ادبی، جلد دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- 7) قریب، یحیی. (1333) مثنوی تحفه العراقین. تهران: انتشارات امیر کبیر
- 8) گروهی نویسندهگان. (1381) نقد و تحقیق، مجموعه مقالات پیرامون ادب. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- 9) معدن کن، معصومه. (1372). بزم دیرینه عروس. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- 10) نیکو بخت، ناصر. (1384). «زمینه های نمادین رنگ در شعر معاصر» نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. دوره جدید، شماره 18 (پیاپی 15)، زمستان.
- 11) ولک، رنه. (1374). تاریخی نقد جدید، ترجمه سید ارباب شیروانی، جلد دوم. تهران: انتشارات نیلوفر
- 12) ولک، رنه، وارن اوستن (1373). نظریه ادبیات، ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی

Гулиева Гульнар Мукафат

**ЦВЕТОВЫЕ ОТТЕНКИ, СОЗДАЮЩИЕСЯ В ОПИСАНИИ
НОЧИ В СТИХИЯХ ХАГАНИ**

РЕЗЮМЕ

Литература подобна зеркалу, в котором можно увидеть мысли и идеи нации, а любовь и чувства играют действенную роль в создании каждого литературного произведения. Также вид на природу и природные явления играют важную роль для выражения чувств поэта, а также цвета являются одним из важных элементов воображения в этой области.

Мастерство и способности поэта можно увидеть в использовании различных цветов и оттенков. В воображения Хагани основное место

занимает ночь и восхваление неба. И так в его восхвалениях было описано яркое солнце и символические ночи.

В данной статье рассмотрено влияние цветовой стихии в ночной живописи дивана Хагани исследуются способы использования возможностей языка поэта и несколько экспрессионистских образов.

Ключевые слова: цвет, ночь, черный, аналогия, поэт.

Guliyeva Gulnar Mukafat

**COLOR SHADES CREATED IN THE DESCRIPTION OF THE NIGHT
IN KHAGANI'S POEMS**

Summary

Literary likes to mirror that, can to see there idea and thought of nation and in creation of every literary work love and feels have effective role. Also view of nature and the natural events for express of poet's feels takes important place that, shade in this field is considered one of the important element's of description of imagination.

With investigating using method of shade, can to see poet's skill and possibility in use of different elements of imagination.

Night and the praise situation of sky in different times take main place in Xagani's descriptions.

So, the shining sun and symbolical nights which will be raising the sun had been described in his praises.

The effect of shade element in night descriptiveness at Xagani's selected poems, Poet's deriving advantage from language opportunity, and any expressionist description are investigated in this article.

Key words: shade. Night, black, resemblance, poet

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 03.06.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.06.2024

**Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Verdiyeva Günay Vilayət qızı
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**